

Hluk a ticho: Všetchno a nic v konceptech současné hudby

prednášal Pavel Klusák

Prvá prednáška v novom roku, v podaní publicistu a hudobného teoretika Pavla Klusáka, bola pre mňa zážitkom nielen vďaka pútavému štýlu vysvetľovania prednášajúceho, ale predovšetkým kvôli zaujímavým zvukovým ukážkam doprevádzajúcich výklad.

Táto prednáška nám priblížila nový prístup k hudbe, ktorý sa rozvinul predovšetkým v 20. storočí a prešiel od pôvodného motívu napätia medzi konsonanciou a disonanciou k napätiu medzi hudobnými zvukmi (zvukmi hudobných nástrojov) a zvukmi reálneho sveta. Ako vyjadrovacie prostriedky mu k tomu slúžia predovšetkým dva prvky – ticho a hluk. Tu je potrebné poznamenať, že lepší ako náš preklad „hluk“ je pôvodný anglický termín „noise“. Ten v sebe skrýva dva významy: Prvý, hluk, označuje vysokú mieru hlasitosti, druhý, pre nás významnejší, je šum. Šum v zmysle opaku k signálu, šum ako absencia informácie.

Keď hovoríme o novom prístupe k hudbe, nemôžeme nespomenúť meno amerického skladateľa Johna Cagea, ktorý bol akýmsi priekopníkom v tomto smere. Prelomil množstvo bariér v prístupe k hudbe a ukázal cestu ako podstúpiť od klasických hudobných zvukov ku zvukom reálneho sveta. V roku 2012 sme mali možnosť pripomenúť si tri výročia v súvislosti s Johnom Cageom. V tomto roku uplynulo 100 rokov od jeho narodenia a zároveň 20 rokov od jeho smrti. K tretiemu výročiu sa vrátíme, keď si bližšie predstavíme jeho tvorbu.

Ako sa vlastne hluk a ticho dostali do povedomia skladateľov? Samozrejme tým, že sa stali neoddeliteľnou súčasťou bežného života. Veľmi pekne je to popísané v knihe *Soundscape*, ktorú napísal J. Murray Schafer. Táto kniha nás prevádza zvukovou premenou sveta od industriálnej revolúcie až po umenie 20. storočia. Industrializácia sveta vniesla do nášho života hluk ako bežný prvok. Často jediným útočiskom pred hlukom okolitého sveta bolo ticho a pokoj nedeľnej domácnosti. V 19. storočí si už ľudia tento kontrast naplno uvedomujú, v 20. storočí sa tieto protipóly ešte zvýraznili, napríklad masívnym rozšírením rádia v domácnostiach.

Ako teda vyzerá „noisová“ hudba? V západnej, angloamerickej kultúre sa tomu približujú žánre ako tvrdý rock a vyhrotený metal, ale ten pravý hlukový moment pochádza z Japonska z obdobia 70. a 80. rokov. Známym a dodnes aktívnym predstaviteľom, ktorý stál na počiatku tohto žánru, je Yoshihide Ōtomo. Je známy predovšetkým veľmi radikálnym prístupom, keď napríklad tvorí hudbu z gramofónových dosiek na gramofóne až deštruktívnym spôsobom. Neskôr, a to sme mali možnosť vidieť v ukážke, postúpil ešte ďalej, keď vyprázdnil dané médium, odobral dosky, a nechal znieť iba samotné gramofóny. Výsledkom bol prirodzene noisový efekt. Zároveň sme mali možnosť vidieť, že títo hudobníci sa často prezentovali scénickou, až galerijnou tvorbou. Scénická zložka bola často dôležitou súčasťou prezentácie, ako sme mali možnosť vidieť v ďalšej ukážke, ktorou bolo predstavenie *Vinylová requiem* od Philipa Jecka. V ňom autor necháva znieť naraz až 180 gramofónov, ktoré jeho pomocníci postupne oživujú a on v pozadí rôznym spôsobom mixuje ich výstup. Názov skladby je skutočne výstižný, keďže v dobe keď vznikla už boli gramofónové dosky prevalcované kompaktnými diskami.

Kritici tohto štýlu tvrdia, že ide o samoučelné vydelenia sa z klasickej hudby, napríklad drastickým zvýšením hlasitosti. Proti tomu sa ale predstavitelia ostro ohradujú, pre nich je to spôsob komunikácie. Nejde o prvotné vymedzenie voči klasike, ale o možnosť zachytiť a vyjadriť zvuky reálneho sveta. A aj tento spôsob si našiel medzi ľuďmi mnoho prívržencov.

Ako istý protipól noisovému prúdu, aj keď mnohé rysy zdieľajú, stoja hudobníci, ktorí sa rozhodli do svojej tvorby zakomponovať tichú zložku. Ako sme už naznačili, za priekopníka v tomto smere môžeme považovať Johna Cagea. Tretím výročím v minulom roku, ktoré sme predtým zamlčali, bolo 60 rokov od uvedenia jeho najslávnejšej skladby, skladby s názvom 4'33". Pôvodne bola určená pre klavír a prvýkrát ju zahral v roku 1952 klavírny virtuóz David Tudor, neskôr bola prepísaná, aby ju mohlo zahrat akékoľvek teleso. Táto skladba spočíva v tom, že po dobu štyroch minút a tridsiatich troch sekúnd hudobníci nehrajú. Drží sa klasickej formy, je rozdelená do troch viet, medzi ktorými majú hudobníci krátku pauzu, keď sa môžu pripraviť na ďalšiu časť. Zaujímavosťou je, že keď Cage túto skladbu vypustil do sveta, urobil tak bez komentára. Nechal voľné pole rôznym interpretáciám. Až neskôr zverejnil svoje skutočné motívy. Snažil sa upozorniť na to, že zvuky reálneho sveta sú rovnako cenné ako zvuky hudobných nástrojov. Táto skladba je momentom, keď hudobníci dobrovoľne odložia svoje nástroje („zložia zbrane“) a nechajú znieť okolitý svet. Z toho vyplýva, že každá performácia tejto skladby je jedinečná. Na prednáške sme mali možnosť zakúsiť túto skladbu v podaní Symfonického orchestra BBC v rámci celovečerného vystúpenia vysielaného v televízii, a na vlastnej koži si tak vyskúšať zvláštnosť tejto skladby, ktorá jej ale zároveň dodáva čaro.

Po Cageovi mnoho ďalších hudobníkov zakomponovalo ticho do svojej tvorby. Jedným z nich je aj rakúsky skladateľ a hráč na trombón Radu Malfatti, z vystúpenia ktorého sme si vypočuli ďalšiu ukážku. Malfatti sa radí do hudobného smeru, ktorý by sme mohli nazvať redukcionizmom. Ide o plánované ale aj improvizované vystúpenia, kde hudobník zahrá počas skladby len zopár tónov a je na ňom ako ich rozvrhne. Často sa stávalo že na vystúpenia prišli aj poslucháči, ktorí to neočakávali, a je pozitívne, že mnohí odchádzali príjemne prekvapení. Za všetko uveďme krásny výrok popisujúci medzery medzi jednotlivými tónmi: „Každé ticho znelo inak!“

Ja osobne som bol rád, že som sa zoznámil aj s týmito alternatívnymi prúdmi. Zvlášť sa mi zapáčili prístupy k tichu, pretože mám pocit, že hluku máme v dnešnom svete až-až.

Martin Blicha